

Վարդան ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ԲԱՌԱՅԻՆ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բառային անհատական նորաբանությունները, գործառական հիմնական ոլորտ ունենալով գերազանցապես գեղարվեստական խոսքը, լեզվի բառազանձի մի անբաժան և կարևոր մասն են կազմում: Դրանք առանձին և հանգամանալի ուսումնասիրության են ենթարկվելու ոչ միայն գործածության, այլև կազմության առումով: Այս երկրորդ դեպքում ուշադրության կենտրոնում է գտնվելու այն հարցը, թե լեզվի բառակազմական եղանակներից որո՞նք ինչպիսի՜ ակտիվությամբ են դրսևորվում անհատական նորաբանությունների կազմության հարցում:

Իտալերով հայերենի բառակազմական օրինաչափությունների զարգացման միտումների մասին՝ Մ.Գ. Աբրահամյանը նշում է, թե արդի փուլում բառապաշարի հարստացման գործում փոքր դեր են կատարում բառակազմական այնպիսի եղանակները, ինչպիսիք են կրկնավոր բարդությունները (խումբ-խումբ, ուշ-ուշ և այլն), *առ, ընդ* նախդիրներով, *ու* շաղկապով կապվող բաղադրիչներ ունեցող հարադիրները (մեկ առ մեկ, մերթ ընդ մերթ, աջ ու ձախ), կցական կոչվող բարդությունները (այսօր, կեսօր), բառի քերականական ձևերի վերածումն ինքնուրույն բառի (նորից, շուտով) և այլն¹: Բառակազմական այս տիպերի հիմնական յուրահատկությունն այն է համարվում, որ դրանց «հիմքում ընկած է փոխանցումը»², այսինքն՝ համապատասխան լեզվական միավորները «ժամանակի ընթացքում, առանց բառակազմական լրացուցիչ բաղադրիչի, իմաստային ու շարահյուսական հիմքի վրա վերածվում են բառական մեկ միավորի՝ մեկ բառի»³: Բառապաշարի հարստացման այս եղանակը հեղինակը կոչում է *փոխանցումային եղանակ* և դրան հակադրում է *կադրապարային եղանակը*: Կադրապարային կազմություններ են դիտվում ա) համադրական բարդությունները, (բացի կցականներից), բ) կիսահարադրական տարահիմք բարդությունները, օրինակ՝ *տուն-թանգարան, գրադարան-ընթերցարան, կիրովատ-ժամ* և այլն, գ) ածանցավոր բառերը: Այս կարգի բարդ բառերի համար յուրահատուկն այն է համարվում, որ այդպիսիք «ցանկացած պահին կարելի է կազմել արդեն իսկ առկա կադրապարով»⁴: Բառակազմական այս եղանակը, որ միշտ էլ ակտիվ է եղել հայերենում, գնալով «ավելի է ակտիվ դեր կատարում»⁵:

Մեր նոր շրջանի գեղարվեստական գրականության մեջ, հատկապես չափածոյում, կենսունակությամբ են հատկանշվում հատկապես իսկական բարդությունները, նկատելի տեղ են զբաղեցնում ածանցումը, որոշ անվանական հարադիրներ, ինչպես նաև արմատի բառացումը և բառերի կրճատ ձևով գործածությունը:

Իսկական բարդությամբ անհատական նորաբանությունների ստեղծման հարցում գորդները, բանաստեղծները դիմում են տարբեր միջոցների: Ուսումնասիրվող նյութը հիմք է տալիս որպես այդպիսիք նշել հետևյալները: Շրջում են լեզվում գոյություն ունեցող բարդ բառերի բաղադրիչները, փոխում են գոյություն ունեցող բարդ բառի բաղադրիչներից մեկը, սովորաբար առաջին բաղադրիչը, ձգտում են իսկական բարդության կազմում ակտիվացնել հատուկ անունների գործածությունը, որպես առաջին բաղադրիչ են հանդես բերում այնպիսի բառեր, առանց որոնց էլ բառն օժտված է լինում նույն նշանակությամբ և այլն: Համառոտակի նշենք դրանցից յուրաքանչյուրի մասին:

Բարդ և ածանցավոր նորաբանություններ կան, որոնց բաղադրիչներից մեկն իր հերթին յուրօրինակ նորաբանություն է, բայց պոտենցիալ վիճակում: Այդպիսի

¹ Մ. Աբրահամյան, *Ժամանակակից հայերենի բառակազմական օրինաչափությունների զարգացման միտումները*, ՊԲՀ, 1981, 3:

² Նշվ. աշխ., էջ 33:

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Նույն տեղում:

բառաստեղծումը մեր գեղավերստական խոսքում վաղուց է հայտնի: «Գրաբարում,- գրում է Վ. Առաքելյանը,- *հանրահռչակ* բառ չկա, Նարեկացին կազմել է *հանրահռչակել* բայը, որից հետագայում առանձնացվել է *հանրահռչակ* նոր բառը և այժմ մեր գրական լեզվի շատ գործածական բառերից է»⁶: Նշված եղանակով անականներ էլ կարող են կազմվել, բայց անհամեմատ շատ են բայերը: Բերենք մի քանի օրինակ՝ Ախ, Վարդապետ, զուք էր հայցում *Տխրալալուկ* ամբողջ մի ազգ Քո սևատու սուրբ բերանով (ՊՄ, հ.4, էջ 194): Սակայն սա հենց որ նուրբ *լեզվավորվեց*՝ վեր նայեց խաբված (ՀՇ, ԶՀ, հ.3, էջ 138): Ու բազմերախ, բազմաորովայն անդունդը վայրի Մարդահեղեղով պղտոր ու փրփրուն *մարդասալիքվեց* (ՀՇ, ՀԴ, 300):

Լեզվում գոյություն ունեցող համադրական բարդությունների համեմատությամբ շրջված բաղադրիչներով նորաբանություններն իմաստային առումով միատեսակ չեն: Կան այնպիսիները, որոնք էապես չեն տարբերվում լեզվում գոյություն ունեցող համապատասխան բաղադրյալ ձևերից (մոլորաքայլ – քայլամոլոր, հերագանգուր - գանգրահեր): Ոճաարտահայտչական առումով ավելի կարևոր են այն շրջուն բաղադրիչներով նորաբանությունները, որոնք համապատասխան բառերից տարբերվում են իրենց իմաստով: Ունենք *սրտատրոփ* ձևի մակբայ (սրտատրոփ սպասել): Պ. Սևակն ստեղծել է *տրոփասիրտ* բառը, որ արտահայտի «տրոփող, բաբախող սրտով» իմաստը՝ որպես լրացում *մումիա* բառի: Դու մեր անթաղ, բայց և անփուտ, *տրոփասիրտ* մի սուրբ մումիա (ՊՄ, հ.4, էջ 224):

Նորաբանություններ կան, որոնք առաջացել են այլ նորաբանության կամ գրական լեզվի համապատասխան բարդ բառի բաղադրիչներից մեկը հոմանիշ կամ նույնանիշ ձևով փոխարինելով: Այդ եղանակով երևան եկած նորաբանությունները սովորաբար օժտված են լինում իմաստային նրբերանգներով: Ա. Վշտունին կից տողերում գործածել է *արեզնաշող* և *արևաշող* ձևերը: Թրիալեթի, Սվանեթի սարերի պես *արեզնաշող*, Արևնախշով, արևաշող, *արևաշող* Սաքարթվելո (ԱՎ, 138): Շիրազը գործածել է *սկեմազ* և *սկեհեր*:

Հնձվորի պես ես գայի և գերեի զվարթուն

Ոսկեմազերդ՝ արտերի հասկերի պես իմաստուն (ՀՇ, ԵՀ, 27):

Ծաղկում ես, խաղող՝ ողկույզ *սկեհեր* (ՀՇ, ԵՀ, 37):

Հայտնի է, որ բաղադրյալ կազմությունների հարցում հատուկ անուններն առհասարակ մի առանձին ակտիվություն չեն ցուցաբերում: Իսկ գեղարվեստական խոսքում իրողությունը փոքր-ինչ այլ է: Որոշակի համատեքստի պահանջով ոչ սակավ դեպքերում հատուկ անուններն ակնհայտ կենսունակություն են ցուցաբերում բարդ և անանցակոր բառերի կազմության հարցում՝ երբեմն համատեղ գործածությամբ: Ահա համապատասխան մի քանի գործածություն Ե. Չարենցի ստեղծագործություններից, որոնք որևէ գեղարվեստական ստեղծագործության կամ նրա հեղինակի «բնորոշ զծերն են իր մեջ խտացնող բնութագրումներ են»⁷: Իմ տողերը վիշտ բերին ու՞մ - *Դանթեյան* իմ տողերը հրե (հ.2, էջ 162): *Մեղեակյան* կիրք ու սեր՝ հեկզամետրով գրված... *Մեյսյան* մեղեյան տաճարի Կամարների տակ անմահ Այսօր քո աստղն է շողում (ԸԵ, 292):

Այլ բանաստեղծների ստեղծագործություններում էլ նկատվում են որոշ հատուկ անուններով կազմված բառեր (ՀՄ, 78, ԳՄ, 196), բայց դրանք պատկանելի տեղ ունեն չեն: Շիրազի ստեղծագործություններում: Ընդ որում, նա հատուկ անուններով ոչ միայն մակբայներ, անանցաններ է կազմում, այլև՝ բայեր, որ մեր լեզվում առհասարակ ընդունված չէ: Չերկարացնելու համար բավարարվենք այդպիսի նորաբանություններից մի քանիսի թվարկումով՝ ավարայրվել (ՀՄ, 72), արարատվել (ԶՀ, հ.2, էջ 226), հունաստանվել (Երկ., հ.2, էջ 28), խայամվել (Յոթ., 131), մասիավել (ԶՀ, հ.3, էջ 149, 315), մերուժանվել (Երկ., հ.2, էջ 210), շամիրամվել (ԶՀ, հ.3, էջ 56), վարդանվել (Յոթ., 39): Միայն «Հայոց դանթեական» պոեմում գործածված այդպիսի նորաբանությունների թիվը հասնում է երկու տասնյակի: Ահա դրանցից մի քանիսը՝ անդրանիկվել (57), կոմիտասավել (85), լեմգթեմուրվել (84), չինգիզվել (84), դանթեակոտ (38), հիսուսադրուժ (Իմացեք, սակայն, ազգեր ու ցեղեր Հիսուսադրուժ), նարեկամունչ

⁶ Վ. Առաքելյան, *Գրիգոր Նարեկացու լեզուն և ոճը*, Եր., 1975, էջ 53:

⁷ Ա. Մարտիրոսյան, *Եղիշե Չարենցի չափածոյի լեզուն և ոճը*, Եր., 1979, էջ 125:

(Ու՞ր ես,- մոնչաց, մարեկամունչ), բեկասպան (Միֆ է բեկասպան աղեղն էլ Հայկյան), հիտլերվել (Եվ դեռ հիտլերված դժոխաշունը Հիշելով թուրքի խմած արյունը... 279):

Ուսումնասիրվող նյութի մեջ կան այնպիսի նորաբանություններ, որոնց իմաստը նույնամասն է երկրորդ բաղադրիչի իմաստին: Եդ. Աղայանն այդպիսիները կոչում է հավելադրական բարդություններ⁸: Ահա այդպիսի մի քանի բառեր՝ ձիախոսից (ՀԳ, 26), գութանախոսի (ՀԳ, 36), գազաներախ (ՀԳ, 142) և այլն:

Իսկական բարդությանը նորաբանությունների առաջին բաղադրիչի արտահայտության հարցում անհատական բնույթի նկատելի տարամիտումներ ըստ էության չկան. այդ բաղադրիչը գերազանցապես եզակի ուղղական հոլովածն է: Հ. Շիրազի ստեղծագործություններում որոշ չափով չարաշահված է մեղ/ք/ գոյականի գրաբարյան հոգնակի հայցականի (մեղս) ձևը՝ մեղասթուրք, մեղասցեղ, մեղասծով, մեղասհոտ, մեղաստենչ, մեղասփարիզ, (տե՛ս ՀԳ, էջեր 40, 146 և այլն): Նկատված է, որ հատկապես Պ. Սևակն առանձին հետաքրքրություն է ցուցաբերում բաղադրության առաջին բաղադրիչն անձնական դերանվան սեռական, տրական հոլովներով արտահայտելու հարցում՝ *քոյասիրահար, քոյասպաշտ, մերատիպար* և այլն (Եվ քանի-քանի հայ երաժիշտներ՝ Քոյասիրահար ու քոյասպաշտներ... Մեր տաղ ու պարի թվչանքն են ցրում (Անր. գանգ., էջ 250): Պետք է նկատի ունենալ, որ այդպիսի գործածությունները մեր գեղարվեստական խոսքում վաղուց են տեղ ունեցել: Խ. Աբովյանի, Մ. Նալբանդյանի ստեղծագործություններում կան այսպիսի ձևեր՝ *Քեզպես-սին* էի ես սրտով ուզում (ԽԱ, ԵԺ, հ.2, էջ 310): *Չեզպես* մարդիցը բարերարություն ստանալը ծանր չի (ն.տ., 312): Ազգի գլխից *ձերպեսներով* եկավ անցավ այնքան փորձանք (ՄՆ, ԵԺ, հ.1, էջ 83): Քո ուսումը չէ կշտացնում Իմ, կամ *խնայեսների* փորը (ն.տ.) և այլն: Ամենայն հավանականությամբ այսպիսի ձևերը ժողովրդական կենդանի խոսքից են գալիս:

Անհատական նորաբանությունների առաջին բաղադրիչի խոսքամասային արտահայտության առումով ուշաբժան իրողություններ են մասնավորապես *հագար, յոթ* թվականներով, *ինքը, ամեն* դերանուններով սկզբնաբաղադրիչ ունեցող կազմությունները: Նշված թվականները ժողովրդախոսակցական լեզվում հաճախ ոչ թե իրենց բուն իմաստով, այլ փոխաբերական նշանակությամբ են գործածվում: Հաճախ հենց այդ նշանակությամբ էլ հանդես են գալիս անհատական նորաբանությունների կազմում, որոնք հատկանշվում են որոշակի արտահայտչականությամբ. *հագարահունչ* (ԱՎ, ԸԵ, 59), *հագարաթով* (ՄԿ, 93), *հագարագանձ* (ՄԿ, 44), *հագարացավ* (ՀՇԵ, հ.2, էջ 21), *հագարադժոխք* (ՀՇ, ՀԳ, 276), *հագարաթև* (ՄՄ, 413), *հագարասմբակ* (ՀՇԵ, հ.2, էջ 182), *հագարառոք* (ՌԴՌ, 17), *յոթնադժոխք* (ՀՇ, ՀԳ, 15), *յոթնապոռնիկ* (ՀՇ, ՀԳ, 204) և այլն: Նշենք նաև *ինքը* դերանունով նորաբանություններ՝ ...Թե չկա ուղի *ինքնախոսացման* (ԵՉ, 122): Որ բանն ավարտվի *ինքնահաշտությամբ* (ՊՄ, ԵԺ, հ.2, էջ 138): Եվ այդ ճշմարիտ *ինքնագտնումի* ճանապարհով գնալ (ՌԴՌ, 124): Երբ մենք մեզ թաքցնում էինք *ինքնորացման* մտայլ քղանցքի տակ (ՆՁ, ԱՍ, 197):

Մեր նոր շրջանի, հատկապես վերջին 4-5 տասնամյակների չափածոյում բավական աշխույժ գործածություն ունեն այնպիսի նորաբանություններ, որոնց մեջ գոյականի հետ որպես սկզբնաբաղադրիչ է հանդես գալիս *ամեն* դերանունը «ամենքի համար» նշանակությամբ (Ամենամեծ դու մահատակ, *Ամենահայր*... (ՊՄ, ԵԺ, հ.1, էջ 201), ինչպես նաև ածականի գերադրական աստիճանի ձևային նշանակությամբ (Դու կենդանի մարդ ես, *ամենամարդ* մարդը (ՊՄ, ԵԺ, հ.3, էջ 135): Այդպիսի մի քանի նորաբանություններ գործածված են նաև Հ. Շիրազի, Մ. Մարգարյանի ստեղծագործություններում: Հող ու արևի կիրքը վերցրեց, *Ամենաստեղծ* կիրքն *ամենամայր* (ՀՇԵ, հ.2, էջ 55): Եվ գնում էինք, հուսալով բարին, Ընդառաջ հայոց *ամենասարին*, Անմոռաց Սասնա լեռները դեպի... (ՀՇ, ՀԳ, էջ 168): Դու ամենաթանկ ու բարձր նվեր, Դու *ամենասիրտ*, Դու *ամենասեր* (ՄՄ, ՉՀ, 143): Ավելի վաղ այդպիսի գործածություններ նկատվում են Բ. Չարեցի, Ն. Չարյանի ստեղծագործություններում (*ամենասպեն, ամենագազան*):

⁸ Է. Աղայան, *Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն*, Եր., 1984, էջ 151:

Գեղարվեստական խոսքում իսկական բարդության գործածության կապակցությամբ անհրաժեշտ է ուշադրության արժանացնել հետևյալ հանգամանքը: Հայտնի է, որ հայերենի իսկական բարդության բաղադրիչները կապվում են ստորադասական հարաբերությամբ: Մակայն նկատվում է, որ գեղարվեստական խոսքում որոշակի միտում է ցուցաբերվում համադասական բաղադրիչներով իսկական բարդությունների գործածությունն ակտիվացնելու ուղղությամբ: Խոսքը միայն այնպիսի բարդությունների մասին չէ, որոնք ստեղծվում են կրկնությամբ (*ժանտաժանտ, սևսև, բազմաբազում* (ԵՉ, 194, 305, 248, 175): Խոսքը հատկապես վերաբերում է այնպիսի իսկական բարդությունների, որոնց բաղադրիչները տարբեր որակական ածականներով, երբեմն հատկանշային իմաստով օժտված արմատով և ածականով են արտահայտվում*: Այդպիսի նորաբանությունների յուրաքանչյուր բաղադրիչով արտահայտված հասկացությունն առանձին է ուշադրության արժանացվում, և ասես մեկ բառով միանգամից երկու հասկացություն է արտահայտվում: Այսպես՝ *սքանչազեղ* բառով արտահայտվում է և՛ «սքանչելի», և՛ «զեղեցիկ» հասկացությունը:

Ներուն վրսեմափառ

Աստվածն է սքանչազեղ Շամիրամա... (ՆՁ, ԱԳ, 18):

Գեղարվեստական խոսքում այսպիսի իսկական բարդությունների ակտիվացումը կարելի է բացատրել ոճական, արտահայտչական հանգամանքով. բանաստեղծների նպատակն է առարկան, երևույթը միաժամանակ մեկից ավելի հատկանիշներով ներկայացնել, որից զգալի չափով շահում է խոսքը նաև սեղմության առումով: Նա անգամ զգաց, շոշափեց մտքով Ընթացքը նրա *հսկավիթխարի* (ԵՉ, 102): Արան յուր *թովչազեղ* կնոջն է սահմանել (ՆՁ, ԱԳ, 48): Ոչ Բահային և ոչ Իշտար աստվածուհուն Այսբան գեղահրաշ կերտել չկարեցանք (մ.տ.): Դու շոյեցիր նրա *ճերմակածիգ* պարանոցը (ԼԴԲ, 267): Բո նվազն ավելի է դառնում *քնքշանուրբ* (ԼԴԲ, 275): Մեմակ եմ, ինչպես *լքավեր* մի վանք (ՀՇԵ, 3, էջ 86): Գեներցիդն հայոց, ցեղասպանությունն այս *դժնազարհուր* (ՀՇ, ՀԴ, 259):

Գեղարվեստական խոսքում բառակերտումը չի կարող այս կամ այն չափով պայմանավորված չլինել արտալեզվական այնպիսի հանգամանքներով, ինչպիսիք են ժամանակի տիրապետող գաղափարախոսությունը, գրական ուղղությունն ու մթնոլորտը: 20-ական թվականներին ռուսական ֆուտուրիստները պահանջում էին, որ բանաստեղծն իրավունք ունենա «հարստացնել բառապաշարը քմահաճ բաղադրյալ բառերով», անսահման ատելություն ունենալ իրենից առաջ գոյություն ունեցող լեզվի նկատմամբ⁹: Կամայական բնույթի, անբովանդակ բառերի գործածության կոչ անելով՝ ֆուտուրիստներն այնպիսի բառեր էին ստեղծում, որոնք ռուսաց լեզվի բառաստեղծման ավանդույթների ակնհայտ խախտման դրսևորումներ էին¹⁰:

Բառաստեղծման հարցում մյան վերաբերմունք դրսևորվեց նաև նույն շրջանի հայ պոեզիայում, հատկապես Ալազանի, Աբովի, Մ. Արմենի, մասամբ այլոց կողմից: Հեղափոխությունը գեղարվեստորեն ընկալվում էր որպես հրաբուխ, տեխնիկան, երկաթը՝ որպես պաշտամունքի առարկա: Բանաստեղծական այդպիսի ըմբռնումն անհատական նորաբանությունների կերտման հարցում արտահայտվեց այդ հասկացությունների (հրաբուխ, երկաթ և այլն) անվանումներով նորանոր բառերի ստեղծմամբ: Ընդ որում այդպիսի բառերը գերազանցապես բարդության առաջին բաղադրիչում են հանդես գալիս: Ալազանի բանաստեղծությունների ժողովածուն («Հրաբխապոեզիա», 1923թ.) խորագրից սկսած հեղեղված է *հրաբուխ* սկզբնաբաղադրիչով նոր բառերով՝ հրաբխահարց (8), հրաբխալոզունգ, հրաբխամարտ (11, 13, 26),

* Ուշագրավ է, որ եթե անհատական նորաբանությունների մեջ որակական ածականների բառակազմական դերն է ակտիվանում, համագործածական նորաբանությունների մեջ էլ՝ հարաբերական ածականներինը. գաղափարական-դաստիարակչական, գիտական-կազմակերպչական, գրական-երաժշտական և այլն:

⁹ Г. В и н о к у р, О языке художественной литературы, М., 1991, стр.328.

¹⁰ Նշվ. աշխ., էջ 330:

հրաբխահրավեր (11, 24), հրաբխազգեստ (2) հրաբխաբեմ (12, 13, 21, 26), հրաբխաջիղ (12), հրաբխասիրտ (12), հրաբխածարավ (13), հրաբխահույզ (27) և այլն:

Ձեզ համար կերգեմ –

Հրաբխապոեզիա,

Հրաբխամարշ... (էջ 7):

Եթե Ալյազանի բանաստեղծությունների ժողովածուի խորագրում «տիրակալը» *հրաբուխ*-ն է, Մ. Արմենի բանաստեղծությունների ժողովածուի խորագրում էլ *երկաթ*-ն է («Երկաթավորվող երկրի երգեր», 1927թ.): Մ. Արմենի, ժամանակի այլ բանաստեղծների ստեղծագործություններում լայնորեն գործածվում են *երկաթ* սկզբնաբաղադրիչով նորաբանություններ: Նշենք Մ. Արմենի ժողովածուից մի քանի գործածություններ: Ու կրթաբանական ջրանցքների ավերին *Երկաթավորված* գյուղերը մեր (էջ 18): Ու կանգնում են դեմս որոշակի, *Երկաթված* երկիրը մեր վաղվա գալիք (էջ 19): Կպոթեկա իմ լուռ երկրի վրա Քաղաքների *երկաթաշունչ* աղաղակը (էջ 20) և այլն:

Ուսումնասիրվող նյութի մեջ նկատելի են բառակազմական բնույթի գուգաձևություններ, որոնք ունեն տարբեր դրսևորումներ, ինչպիսիք են բաղադրյալ բառը որպես համադրական և վերլուծական բարդություն գործածվելը, բաղիյուսականից առաջացած կցական բարդության մեջ ու շաղկապի տղումը, բարդ բառի բաղադրիչները հողակապով և անհողակապ կապակցելը, իսկական բարդության առաջին բաղադրիչն անհնչյունափոխ ձևով գործածելը և այլն: Նշենք համապատասխան մի քանի օրինակներ՝ ծափ հարել (ՀԹ, հ.1, էջ 560), քար-հալած (ՀԸ, ՄԽ, 23), արև-ծագ (ն.տ.), լուս-բաց (ԸԿ, 107), Լավ են երգում լուսբացին (ԸԿ, 241), սիր-երգ (ՀՀ, 51), կես-գիշերային (ՆՁՄ, 29) և այլն: Չուգաձևությունները երբեմն հանդես են գալիս նույն բանաստեղծի ստեղծագործություններում: Օրինակ՝ Վ. Տերյանը գործածում է և՛ *հուրհուր*, և՛ *հուր-հուր*, և՛ *չարսիսինդ*, և՛ *չարսիսինդ* ձևերը:

Սիրտըդ *հուրհուր* – վարդըդ վառման պահիր վառ (հ.1, էջ 218):

Որքան *հուրեր-սերեր*, Պարզված *հուր-հուր* սրեր (էջ 216):

Եվ *չարսիսինդ* ճնշե հողն իմ արյունոտ (հ.1, էջ 241):

Ե. Չարենցը գործածում է նաև *հրացայտ* ձևը (էջ 473), բայց ավելի հաճախ անհողակապ *հրցայտ* ձևն է հանդես գալիս նրա չափածոյում (էջեր 316, 189, 190, 179): Ա. Վշտունին կից տողերում գործածել է բառի և՛ հողակապավոր, և՛ անհողակապ ձևը՝ Կոլխիդայի տափաստանումն՝ *արևակաթ* ծառերի մեջ, *Արևկաթի* անթիվ կաթիլ ծառի գազաթ՝ ծառերի մեջ... (ԱՎ, 139):

Գեղարվեստական խոսքում բառակազմական առանձին եղանակ է հանդես գալիս ինքնուրույն գործածություն չունեցող արմատի բառացումը, ինչպես նաև բառերի կրճատված ձևով գործածությունը: Այսպես՝ մեր նոր գրական լեզվում գործածական չեն *թիռ* և *չարաբաստ* ձևերը: Բայց առաջինը Ավ. Իսահակյանի, երկրորդը Հ. Շիրազի կողմից գործածության մեջ են դրվել:

Ու *թիռ* կուգան

Բարդ-բարդ անպեր՝ հրով-ջրով

Լույս Մասիսի վեհ գագաթին (հ.2, էջ 195):

Նրան մեր հին օրերի բախտի հողմը *չարաբաստ*

Ուղեց դեպի մահ քշել, որպես մի որբ առագաստ... (Հատ., 1949թ., էջ 158):

Առաջինն ինքնուրույն գործածություն չունեցող արմատ է, երկրորդը՝ *չարաբաստիկ* բառի կրճատված ձևը: Արմատի բառացման բազմաթիվ դեպքեր են նկատվում 20-րդ դարի չափածոյում: Թվարկենք դրանցից մի քանիսը՝ խեղ (ՀԸ, ՀԴ, 16), դրուժ (ԱԲ, հ.1, էջ 153), քարթ (ՀԸ, ՀԴ, 56), գոչ (ՀԸ, Հատ. (1949թ.), էջ 109), կուր (ԱԲ, հ.2, էջ 97), սաստ (ԱԲ, հ.2, էջ 84), քինդ (ԵՉ, 186), եռ (ԵՉ, 59), ջեռ (ԵՉ, 410), հաչ (ՆՁ, 121), հաղթ (ԱՎ, 139), ծուփ (ԱՎ, 145), գարհուր (ՀԸ, Հատ., էջ 289, ՌԴՌ, էջ 36), վրդով (ՀԸ, ՀԴ, 6), գայր (ՀԸ, ՀԴ, 21) և այլն:

Այն հանգամանքը, որ այդպիսի ձևերի գործածությանն առանձնակի կարևորություն են տալիս նաև խոսքի այնպիսի մշակներ, ինչպիսիք են Ավ. Իսահակյանը, Ե. Չարենցը, Հ. Շիրազը, այն մասին է վկայում, որ արմատի բառացումը բանաստեղծական խոսքի կարևոր արտահայտչամիջոց է: Նշենք համապատասխան մի քանի գործածություններ: Չի լսում *սաստի*, ոչ էլ խրատի (ԱԲ, հ.2, էջ 82): Գնացեք,- ասաց,-

Չեր երկրում *կեզ* Ապրեցեք ազատ, ապրուստով վես (ԵՉ, 199): Փողոցը *ես է ու շվոթ է* (ԵՉ, 59): Իրավ է *գայրոյ*, հայրդ մեր գորաց (ՀՇ, ՀԴ, 21): Դու էլ հայտնվիր,- ձայնեցի,- սուրբ *խեղ*, Որպես մեծ վկան կեսուկենդանի (ՀՇ, ՀԴ, 16) և այլն:

Բառի կրճատ ձևով գործածությունն էլ կարևոր արտահայտչական դեր ունի չափածոյում: Սովորական են *վիթխարի*, *նողկալի* ձևերը, բայց Ավ. Իսահակյանի, Հ. Շիրազի կողմից գործածված են դրանց կրճատ ձևերը: Սասունա սար՝ վես ու *վիթխար* (ԱԻ, հ.2, էջ 95): -Այս ինչ ես արել, թուրք *ամենանողկ*: Նզովվեն գահերն հայամերժ, Հունամերժ գահերն՝ այս *հավերժանողկ* (ՀՇ, ՀԴ, էջեր 197, 62): Այսպիսի կրճատ ձևեր են *միահեծ*, (Եվ ինչու՞ հավատ գահին միահեծ (ՇԿ, 287, 49), *սրախող* ...մեր զոհերը սրախող (ՄԿ, 49), *բազմադար* (Բազմադար երկիրը մեր... (ԳՄ, 128) և այլն:

Համառոտագրություններ

- ԱԻ - Ա. Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ.1, 1973, հ.2, 1974:
- ԱՇ - Ա. Շատուրյան, Երկեր, 1948:
- ԱՎ, ԵԺ - Ա. Վշտունի, Երկերի ժողովածու, 1948:
- ԱՎ, ԸԵ - Ա. Վշտունի, Ընտիր երկեր, 1971:
- ԳՄ - Գ. Սարյան, Երկեր, 1956:
- ԵՉ - Ե. Չարենց, Երկերի ժողովածու, հ.1, 1986, հ.2, 1986, հ.4, 1968:
- ԼԴԲ - Լ. Դուրյան, Բերդ, 1983:
- ՀԹ - Հ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հ.1, 1950, հ.2, 1940:
- ՀՀԵ - Հ. Հովհաննիսյան, Երկեր, 1959:
- ՀՇԵ - Հ. Շիրազ, Երկեր, հ.1, 1981, հ.2, 1982, հ.3, 1984, հ.4, 1986:
- ՀՇ, ԵՀ - Հ. Շիրազ, Երգ Հայաստանի, 1940:
- ՀՇ, ՀԴ - Հ. Շիրազ, Հայոց դանթեական, 1990:
- ՀՇ, Յոթ - Հ. Շիրազ, Յոթնապատում, 1977:
- ՀՇ, ՔՀ - Հ. Շիրազ, Քնար Հայաստանի, հ.1, 1958, հ.2, 1964, հ.3, 1974:
- ՀՄ - Հ. Մահյան, Հայաստանը երգերի մեջ, 1962:
- ՄԱ - Մ. Արմեն, Երկաթավորվող երկրի երգեր, 1927:
- ՄՄ - Մ. Մարգարյան, Բանաստեղծություններ, 1978:
- ՆԶ, ԱԳ - Ն. Չարյան, Արա Գեղեցիկ, 1956:
- ՆԶ, ԱԱ - Ն. Չարյան, Արև ու ստվեր, 1957:
- ՇԿ - Շ. Կուրդինյան, Երկերի ժողովածու, 1947:
- ՊՄ, ԵԺ - Պ. Սևակ, Երկերի ժողովածու, հ.1, 1972, հ.2, 1972, հ.3, 1973, հ.4, 1973:
- ՌԴՌ - Ռ. Դավոյան, Ռեքվիեմ, 1969:
- ՌԴ, ԸԵ - Ռ. Դավոյան, Ընտիր երկեր, 1987:
- ՄԿ - Մ. Կապուտիկյան, Յոթ կայարաններ, 1966:
- ՄՇ - Մ. Շահազիզ, Երկեր, 1947:
- ՄՄՄ - Մ. Տարունցի, Մեղրագետ, 1980:
- ՎԴ, ԼԱ - Վ. Դավթյան, Լույս առավոտի, 1984:
- ՎՆ, ԻԱ - Վ. Նորենց, Իմ աշխարհը, 1958:
- ՎՏ - Վ. Տերյան, Երկերի ժողովածու, հ.1, 1972, հ.2, 1973:

ОБРАЗОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ.
(на материале армянской поэзии XX в.)

_____ *Резюме* _____

_____ *В. Мелконян*

В деле образования индивидуально-авторских неологизмов в армянской поэзии нового периода особенную активность проявляют собственно сложные слова, аффиксация, а также некоторые аналитические композитумы. В отличие от литературного языка вообще, в поэтической речи большую роль играют самостоятельно не употребляющиеся корни (թիւ, շաչ, սաւառ և т. д.), употребление сокращенных слов (չարշարաւիկ ьместо չարշարաւիկ, ամենանողկ ьместо ամենանողկալի և т. д.).

В статье также отмечается роль экстралингвистического фактора в образовании индивидуально-авторских неологизмов.